

biztosítja, a többi azokon múlik, akik lelkesedésből vagy ügyszeretéből a fenti gondokat magukra vállalják. Táncházvezetőt a zeneművészeti főiskolán nem képeznek, táncházvezetői állás nincs. Ami egyedül a hivatástudat szempontjából nevezhető pozitívumnak. Az intézményesítés hátránya végső soron ugyanabban rejlik, amiben az előny van: a keretben. Mert a keretekbe nemcsak belépni nehéz, hanem belőlük kilépni is. És nemcsak nehéz, hanem főleg nem ajánlatos.

Táncház tehát van, a többi a táncházgenerációkon múlik. Az lesz a hagyományunk, amit céljainkból megvalósítani sikerül.

Kostyák Alpár

(Korunk, 1980/10. 745–746.)

Táncház – de meddig?

Ma már közhelynek számít, hogy az ember mindennapi életével, tevékenységével kapcsolatos folyamatok, jelenségek lefutási ritmusa felgyorsult, vagy legalábbis gyorsulóban van. Mi köze ehhez a táncháznak? Csak annyi, hogy ez a „versenyfutás” a kulturális jelenségeket, ezen belül az ifjúság gyorsan változó kulturális törekvéseinek hullámverését is érinti.

Csupán az utóbbi 20-25 évben négy különböző arcélű kulturális mozgalom (divathullám?) követte egymást egyre gyorsuló tempóban. A klubmozgalom annak idején az ötvenes-hatvanas évek atomizálódó, társtalan, magányos életmódjára keresett alternatívát. Kevés sikerrel. Ezt követte a beathullám. Majd sietős egymásutánban a színjátszómozgalom, s végül a napjainkig gyűrűző folklór hullám.

A folklórmozgalom elődjeihez képest nálunk sajtóságos vonásokat is felmutat. Mindenekelőtt abban különbözik tőlük, hogy nem tekinthető kizárólagosan ifjúsági mozgalomnak. A klubmozgalomtól (nálunk a beatdivattal összefonódó pincekluboktól), a beathullámtól (nálunk Siculus-fesztiváltól) és a pódium típusú (nálunk Stúdió–51 mintájú) színjátszómozgalomtól az idősebb nemzedék nagyjából távol tartotta magát, legfeljebb ki közönnel, ki fejcsoválva figyelte, merre is száguld az ifjúság újabb hóbortjának „tüzes szekere”. A folklórmozgalom egyszerre több nemzedéket is magához vonzott, bekapcsolt. A tévé számos műsora (és nemcsak a Kaláka), a különböző művelődési intézmények folklórérdeklődése, a népi táncegyüttesek s nem utolsósorban a hímzett ruhadarabok, varrottasok minden nemzedékre kiterjedő terjedése mind ezt bizonyítják.

Még hangsúlyozottabbnak mutatkozik az eltérés, ha e mozgalmak méreteit, szervezetségét, intézményesítési fokát vesszük szemügyre. Míg a klub-, illetve a beatmozgalomnak, majd a pódiumszínjátszásnak nálunk nem volt számba vehető tömegalapja (amiben talán a meglévő intézmények, azaz a hivatalosság tartózkodó

álláspontjának is lehetett némi része), addig a folklórhullám tényleges tömegmozgalommá nőtte ki magát, s e törekvését jórészt intézményesített keretek között éli ki. Elkerülhetetlen a kérdés: mégis mivel magyarázható, hogy a folklórmozgalom „elődei” nem fejlődtek igazi mozgalommá? Véleményem szerint az történt, hogy a Nyugat – Kelet irányba haladó mozgalmakról nem egy időben szereztek tudomást a szélesebb tömegek és azok, akik nálunk képzettségük és adottságaik révén e mozgalmak „szervezői” lehetnek volna. Ez utóbbiak különböző információs csatornákon az átlagnál jóval hamarabb kerültek kapcsolatba az egymást követő irányzatokkal, de csak szűk körökben fejtették ki tevékenységüket, cserélték ki információjukat. Mire pedig a tömegalapot képező, késéssel „felzárkózó” fiatalok kezdtek magukénak tekinteni az újnak vélt törekvéseket, addig a lehetséges „szakértők” már több lépéssel előbb menetelve nem vállalták vagy nem vállalhatták az irányító szerepet. E feltevést éppen a folklórhullám sorsának eddigi alakulása látszik igazolni. Külföldön és nálunk szinte egyidőben „jött divatba” (így tehát az a bizonyos fáziseltolódás teljességgel hiányzott), másrészt a korábbi mozgalmak kifejlődését gátoló tényezők eltűnése megteremtette az egyidejű kibontakozás lehetőségét. Rövid kitérőre mindenképpen szükség volt, hiszen meg kellett ismerni (ha csak vázlatosan is) azt az áramlatot, amelynek mellékágaként vált le és önállósodott a táncmozgalom. Ezek után tehetjük csak fel az alapvető kérdést: mi is a tánc, és hogyan lett belőle mozgalom? A laikus nyelvén fogalmazva azt mondhatnánk, hogy a tánc egy olyan többnyire nem intézményesített keretek közt kifejtett csoportos tevékenység, melynek során (nagyobbrészt) városi fiatalok (és nem fiatalok), értelmiségiek, diákok, egyetemisták és fizikai munkások teljesen kötetlen módon tanulják a népi táncot és népdalt. A zenészek kis létszámú csoportja (a táncegyüttes) ún. „tisza forrásból” gyűjtött népzenei játékokat, de az is előfordul, hogy a zene eredeti motívumokra épített saját szerzemény (stilizálás) vagy improvizáció.

A táncmozgalom egyik ismert szakértője, Sebő Ferenc szerint: „A tánc mint forma közösségi modell, ami nemcsak a tánc – népzene vonatkozásában képzelhető el, hanem minden egyes kulturális tevékenységben – mindenki azt a területet választja, ahol a leginkább ki tudja fejezni magát. [...] A modell lényege, hogy olyan önkéntes, az embereket minden irányból »nyitott kapukkal« váró, antihierarchikus kisközösségekben teremti meg az együttes tevékenység lehetőségét, amelyben senkit nem hajt teljesítménykényszer, senkinek nem kell megjátsania magát (mert bárkinek is mutatkozzék valaki, ugyanúgy csak a közösség egyik tagja marad); senkit sem rónak meg, ha elmarad, és bárki jelen lehet, bekapcsolódhat, akinek kedve szottyan rá.” Ez tehát a tánc. A róla elnevezett mozgalom Nyugat-Európa (!) országaiban sajátos körülmények között született a meglevő intézményesült formáktól idegenkedő ifjúság kezdeményezése nyomán, az ideológiákból való kiábrándultság, a velük szembeni passzív ellenállás, valamint egy bizonyos elhárító szellemi-lelki magatartás kifejezésekként.⁸²

82 Mivel Nyugat-Európában a városi táncmozgalom revival mozgalma ismeretlen volt az 1970-es években, itt nem igazán érthető, hogy Zattler László pontosan mire vonatkoztatott.

Mivel e törekvések célkitűzései távolról sem egyértelműek, s a jellemvonások éves kirajzolódását az országonként bekeverődő más-más sajátosságok nagymértékben nehezítik, a mozgalmakat egyesek olyan ideológiai skatulyákba próbálták besorolni, mint: „nacionalizmus, kozmopolitizmus, igénytelen dilettantizmus, szűk rétegnek szóló túl igényes arisztokratizmus, túlzott népieskedés, maximalizmus, felületesség” (Sebő Ferenc felsorolása).

Az bizonyos, hogy e mozgalomnak teoretikusai, programnyilatkozatai, elvi kiáltványai nincsenek. „Ideológiája” azonban van, amelynek legfőbb jellemvonása az, hogy „kitér, ellép minden hagyományos formájú, racionális fogalmi konstrukcióként kifejezhető rendszeres ideológia útjából” (Könczöl Csaba).⁸³

Természetesen a nálunk kibontakozott mozgalomra más sajátosságok jellemzők: a sajátos környezetbe átültetett mozgalom formai jellemzője és tartalmi töltete is megváltozik. Csakis ezzel magyarázható, hogy az eredeti célkitűzéstől eltávolodva a hazai táncházmozgalom aktív nemzetiségi létformánk. (Ha annak nem is egyedüli módja.) Azzal, hogy visszaadja az autentikus népi kultúra rangját, a mozgalom lényegében megtalálta a népi kultúra jövőbe való átmentésének formáját. De ha mindez így is van, tény, hogy a táncházazás többség a tényleges összefüggésekből keveset tisztáz magában. Akkor hát miért járnak mégis a táncházba?

Egy biztos: a „táncházasdi” nem naiv parasztromantika vagy a rusztiikus élet szépségei iránt érzett nosztalgia. A táncházszellem kohéziós középpontja még csak nem is valamilyen rendszerezett formában megfogalmazható társadalmi, politikai vagy filozófiai eszme. A táncház sokaknak jópofa, izgalmas kaland, két-három órás kiruccanás a néha monoton városi életből. A táncházlátogatás számukra nem a népi kultúra ápolásának, gyűjtésének és továbbadásának elkötelezett, tudatos formája. Annál is inkább, mivel lényegében nem azonosulnak igazán azoknak az embereknek a vágyaival, érzelmeivel, értékrendszerével, akiknek énekét, táncát, olykor viseletét – tehát kultúráját – időlegesen „fogyasztják”. A mozgalomhoz inkább érzelmi síkon kötődnek, hajtja őket a valahova tartozás jóleső érzésének igénye, s talán az etnikai azonosság tettekben való kiélésének alkalmas kereteit keresik benne.

Mindezek mellett a hangsúly a közös tevékenységen, a közösség létrehozásán van, melyben mindenki képességei és kedve szerint vehet részt (tehát nem foglalkozás, iskolai végzettség, világnézeti meggyőződés, életkor, családi állapot és általában a társadalmat tagoló egyéb különbségek alapján). Az együttlét vonzerejét csak növeli, ha ez nem kötelesség, amelynek kényszerítő erejű meggyőződésből vagy erkölcsi késztetésből kell eleget tenni: mindenki akkor jön és akkor megy,

83 Lásd Könczöl Csaba: *Táncház és szubkultúra. Gondolatok Siklós László Táncház című könyvéről*. *Mozgó Világ*, 1977/6. Budapest. A fenti Sebő Ferenc idézetek is ebből az írásból származnak, igaz, nem szó szerint: már Könczöl Csaba is egy Nádra Valéria által készített interjúból szerkesztette a saját szövegébe a Sebő idézeteket (lásd: „Semmi újat nem találtunk ki”. *Beszélgetés Sebő Ferencsel*. In: *Kritika* 1977/2. 4–5.), Zattler László pedig tulajdonképpen parafrázálta ezeket, egyúttal Sebőnek tulajdonítva Könczöl saját megállapításait is.

amikor kedve tartja, hiszen nem a végterméken, hanem a folyamaton van a hangsúly, másrészt a jelenlét motívumait sem kell verbalizálni.

A mozgalom annyira irtózik a kötöttségektől, hogy a rendezvényen megjelenő résztvevőkkel szemben semmiféle igényt nem támaszt. Így történhet aztán, hogy együtt látható: farmer – hímzett ing (ami már lassan beolvad a természetes városi öltözetskálába, anélkül hogy kuriózumszámba menne), kapadohány – márkás külföldi cigaretta, csángó tarisznya – sportzsák, farmer szoknya – vállkendő, csizma – tornacipő stb. Egy kicsit szokatlan talán? Lehet. A mozgalom illetően való alakulása mindenesetre Pierre Bourdieu-t igazolja, aki szerint az ilyen típusú jelenségekben olyan mélyen pozitív szükségletek jutnak kifejezésre, amelyek „a megszokott szimbolikus rendszerekben” strukturálisan nem tudnak megnyilvánulni.⁸⁴

Mindezek után már jogos a kérdés: vajon mi az, ami a táncházmozgalom eddigi életrevalóságát biztosította? Nos, a táncház életképessége ugyanazokra a társadalmi szükségletekre vezethető vissza, amelyek a hetvenes évek Nyugat-Európájának különböző szubkulturális mozgalmait fellendítették. (Szubkultúrán itt olyan társadalmi művelődési alrendszer értünk, amely intézményeiben, szokásaiban, szerszámaiban, normáiban, értékrendszereiben, preferenciáiban, szükségleteiben stb. jelentős mértékben különbözik a mindenkori össztársadalom uralkodó intézményeitől – Rolf Schwendtnert meghatározása.)⁸⁵ A szubkulturális tevékenységformára jellemző, hogy a résztvevők számára biztosítja a „közvetlen személyes felszabadulás” érzését. A tevékenység konkrét tartalma, a tárgyiasult végeredmény, a közös produkció szokásos értelemben vett művészi értéke másodlagos.

Összegezőképpen elmondhatjuk, hogy a táncházmozgalom sikerét a nem intézményesített közösségi tevékenységre irányuló szükségletek, a táncos-zenés szórakozás iránti igény és a fiatalok nagy részében ma is élő kulturális hagyománytisztelet szerves összekapcsolódása biztosította.

Az eddigiiek alapján azt hihetnők, hogy a táncházmozgalom mentes mindenféle káros hatástól, amely eredeti céljai elérésében befolyásolhatná. Az effajta meggyőződés azonban a legjobb esetben is csak utópiának minősül, hiszen a mozgalom – annyi más elődjéhez hasonlóan – magában hordozza az önmeghaladás-önfelszámolás csíráit, vagyis azokat a nemkívánatos tényezőket, amelyek a legjobb szándékot is keresztülhúzzhatják.

Gondolok itt elsősorban a középiskolai és az egyetemi diákság jellegzetesen „szubkulturális” tájékozatlanságára. Sokan, nagyon sokan, mai napig sem tudják (vagy nem akarják tudni), hogy mi a táncház. Jómagam is szem- és fültanúja voltam nem egy ilyen esetnek. Például a kolozsvári Vasutasok Klubja előtt elhaladva egy kisebb, középiskolásokból álló csoport elnéző mosoly kíséretében tárgyalt ar-

84 Megjegyzendő, hogy Pierre Bourdieu francia szociológus *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése* című kötete, amelyik 1978-ban jelent meg magyarul a budapesti Gondolat Kiadó gondozásában, igen nagy hatással volt a kor fiatal társadalomkutatóira, így *A szimbolikus tőke* tanulmányára is sokan hivatkoztak.

85 Lásd Rolf Schwendtnert: *A szubkultúra elmélete*. In: Helikon, 1976/1. 78–90.

ról, hogy „azok ott benn” (ti. a táncházbeliek) hogyan tanulhatják a tangót, kerिंगőt, csacsát stb. Másoknak a táncházról a diszkó vagy szerencsésebb esetben a tévé magyar adásának Kalákája jut eszébe. Azokról nem is beszélve, akik még a létezéséről sem tudnak. Paradox módon mindebből az következik, hogy a mozgalmat óvni kell attól, amit „túlzott népszerűség”-nek, azaz „divat”-nak nevezünk, hiszen ahol a „divat hurrikánja” végigsöpör, ott az igazi értékek háttérbe szorulnak. Ettől az „eltérítő” mechanizmustól maga a táncházmozgalom háttérben álló folklór-hullám sem volt egészen mentes. Mihelyt divatba jött a varrottas, a hímzett blúz, azonnal ipari méreteket öltött a „termelésük”: megjelentek a hímzett tarisznyák, párnák, mellények, bujkák – megannyi intézményesített divatcikk, amelynek már semmi vagy legalábbis nagyon kevés köze volt a népművészethez. Ezért volna jó, ha a táncházmozgalom a mozgalmajleghez ragaszkodva elkerülné a divattá válás csapdáját.

A „merítsünk tiszta forrásból” jelmondat hívei puritán szellemük, könyörtelen radikalizmusuk, kizárólagos döntésjoguk, a szükségletek és funkciók sokféleségének figyelmen kívül hagyásával, olykor ingerült kioktatással igyekeztek érvényt szerezni elképzeléseiknek. Csakhogy ha nem veszik figyelembe a táncázás többség zenei ízlésállapotát, ha minden alkalommal „szamárfület” mutatnak az eredeti népzene mellett a nótákat is kedvelő ifjúságnak, ha nem értik meg, hogy a nemzedékről nemzedékre áthagyományozott ízlések és mentalitások „állandóját” nem lehet egyik napról a másikra eltüntetni, ha türelmetlenkednek és sértegetnek, akkor bizony a táncázak elnéptelenedésének a veszélye fenyeget, ami – egyébként dicséretes – szándékukkal éppen ellentétes következményekkel jár. Arra kell gondolnunk, hogy nem minden táncázás ismeri annak a mozgalomnak a sajátos jegyeit, amelyet már évek óta képvisel. Arra törekednek, hogy befolyásos hivatalosságok támogatását élvezzék, az utánpótlás „megszervezése” a legfőbb gondjuk, megpróbálják elsőtágozatos kisdíákok „kötelező” iskolai foglalkozásává tenni a népitánc-tanulást. Más szóval a lehető legnagyobb mértékben bürokratizálni kívánnak egy olyan mozgalmat, amelynek az önkéntesség illúziójában rejlik a vonzóereje. Amint a „hivatalos” vagy „kötelező” jelleg nyilvánvalóvá válik, a „cinházak” kiürülnek. Mi több, ha az utánpótlás nem jön magától, hanem „szervezni” kell, akkor a táncáz funkcionálisága is kétségessé válik. Legfeljebb annyit tehetünk még, hogy a mesterséges beavatkozással elnapoljuk azt, ami előbb-utóbb úgyis bekövetkezik.

Táncház – de meddig? A kérdéssel mindössze azt szerettem volna tudatosítani, hogy kizárólag a táncázak vezetőitől függ: biztosítják-e a táncázban rejlő sajátosságok érvényesülését, a táncázmozgalom többféle szükséglethez való hozzárendelését (plurifunkcionálisát) s ezzel a táncázak további működésének feltételeit, vagy a mozgalom – a divat „csábító” mechanizmusának engedve – hamarabb megszűnik létezni, mint ahogy azt megérdemelné.

Zattler László

(Korunk, 1980/10. 746–749.)